

linmemekle beraber bölgeye sahâbî Mu-âviye b. Hudeyc ile birlikte 45 (665) yılın- da gittiği ve Kayrevan'da en uzun süre ikamet eden bir tâbiî olduğu kabul edil- mektedir. Cerbe'nin fethinde (49/669) bu- lunan Haneş'in Kayrevan şehrinin inşa- sında da Ukbe b. Nâfi'in yardımcılardan biri olduğu belirtilmektedir. Haneş, Kayrevan'ı kuşatan Küseyle b. Lemzem'e karşı direnip savaşa devam etmek iste- yen Züheyr b. Kays'a şehrin boşaltılma- sını teklif etmiş ve bu görüş askerler ta- rafından da desteklenmiştir (63/682). Ha- neş, Ukbe b. Nâfi'in öldürülmesinden son- ra Kayrevan'dan ayrılarak ülkesine geri döndü.

Haneş'in daha sonra Abdullah b. Zü- beyr'in halifeliğini desteklediği, onun ye- nilmesi üzerine (73/692) Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'ye esir düştüğü ve Halife Ab- dülmelik b. Mervân'ın kendisini affettiği rivayet edilmektedir. Bu olayın ardından Haneş tekrar İfrîkiye'ye gitti, Mûsâ b. Nusayr ile birlikte Endülüs'ün fethine ka- tıldı (93/712). Yine onunla beraber Bizans- lılar'a karşı yapılan deniz seferlerine işti- rak ettiği anlaşılmaktadır. Bazı kaynak- larda Haneş'in Sarakusta'da (Sarakossa) büyük bir cami inşa ettirdiği ve Benblû- ne (Pamplona) antlaşmasının yazılı met- ninde imzasının bulunduğu kaydedilmek- tedir. Kuzey Afrika'daki kuvvetlerin başın- da bulunan Hassân b. Nu'mân zamanın- da ilk defa İfrîkiye'nin ticaret malları ver- gisini toplamakla Haneş görevlendirilmiş- tir (İbnü'l-Faradî, s. 125).

Uzun bir ömür süren Haneş'in Kayre- van'da vefat ettiği ve bölgede torunları- nın bulunduğu görüşü yaygın olmakla be- raber onun Sarakusta'da öldüğü, kabri- nin de şehrin batı tarafında Bâbülyehûd yakınında olduğu anlaşılmaktadır (a.g.e., s. 127). Nitekim Haneş'in Sarakusta şeh- riyle ilgisini gösteren bazı rivayetler nak- ledilmekte, Sarakusta halkının, Haneş'in ve tâbiî Ferkad es-Sincârî'nin bu şehre gömülmesinden sonra Sarakusta'ya ze- hirli sürüngenlerin girmediğine ve şeh- rin üzerini kaplayan bir nurun gece gün- düz her yerden görüldüğüne inandığı söy- lenmektedir.

Haneş b. Abdullah Rûveyfî' b. Sâbit, İbn Abbas, Fedâle b. Ubeyd, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Hz. Ali'den, ayrıca Kâ'b el-Ahbâr'dan duyduğu hadisleri Mı- sır'da ve uzun süre oturduğu Kayrevan'da rivayet etmiştir. Kendisinden rivayet- te bulunanlar arasında oğlu Hâris, İfrîki- ye Abdurrahman b. Yezîd, İfrîkiye kadı-

sı Hâlid b. Ebû İmrân ile Mısırlı Âmir b. Yahyâ el-Meâfirî ve Abdülazîz b. Ebû'ş- Şa'be'nin adı geçmektedir. Bazı kaynak- larda Haneş'in Hz. Ali'nin Kûfe'deki taraf- turları arasında yer aldığı, onun ölümün- den sonra (40/661) Mısır'a gittiği zikre- dilmekteyse de söz konusu bu kişinin Kû- feli Haneş b. Mu'temir olduğu ve 90 (709) yılından önce vefat ettiği bilinmektedir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 493).

Haneş Kayrevan'da bir mescid yaptır- mış ve kendi adıyla anılan bu mescidde hadis rivayet etmiştir. Fazilet ve takvâsı ile bilinen Haneş hadis münekkitlerince "sika" ve "sâlih" terimleriyle nitelendiril- miş olup naklettiği hadisler Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhihî*'i ile *Kütüb-i Sitte*'ye dahil dört sünende, ayrıca İbn Vehb'in *el-Câmi'*inde ve Taberânî'nin *el-Mu'ce- mü'l-kebir*'inde yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 535-536; Buhârî, *et- Târîhu'l-kebir*, III, 99; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 232; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 291; İbn Hibbân, *eş-Şikâh*, IV, 173, 184; İbnü'l- Faradî, *Târîhu 'ulemâ'İl-Endelüs*, Kahire 1966, s. 125-127; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), III, 557; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 492-493; a.m.f., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 620; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene 81-100*, s. 339-340; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 187; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 57-58; Makkarî, *Nefhu't-ţib*, I, 277-278; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 119; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 222; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, V, 10-12; E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950-53, I, 27, 30, 119, 296, 344; III, 347, 354; Hüseyin b. M. Şevât, *Medresetü'l-hadis fi'l-Kayrevân*, Riyad 1411, II, 524-525; M. Rid- vân ed-Dâye, "Haneş b. 'Abdullah eş-Şan'ânî", *el-İklil*, I/3-4, San'a 1981, s. 18-38; M. Marin, "Sahaba et tabiun dans al-Andalus: Histoire et légende", *StI*, LIV (1981), s. 25-36.

M. ALİ SÖNMEZ

HANIM SULTAN

Osmanlılar'da padişah ve şehzade kızlarının kız çocukları için kullanılan unvan.

Osmanlılar'ın ilk döneminde padişah- ların oğulları ve bütün erkek torunları ge- nel olarak çelebi, kızları ve kız torunları ha- tun şeklinde anılırdı. Dolayısıyla hânedan mensuplarını halktan ayıran bir unvan henüz ortaya çıkmamıştı. Orhan Bey'in paralarında kullandığı bilinen ve Niğbo- lu zaferini kazanması sebebiyle ilk defa Abbâsî halifesi tarafından Yıldırım Baye- zid'e verilen sultan unvanı zamanla pa- dişahların anneleri, çocukları ve torunla- rına da yaygınlaştırılarak geniş bir kulla-

nım alanı buldu. Böylece hânedana men- subiyeti belirten bir mahiyet kazanan bu unvan, hânedanın erkek üyeleri için kul- lanıldığında genellikle isimden önce, ha- nımlarda isimden sonra gelmiştir. Fâtih Kanunnâmesi'nde padişah ve şehzadele- rin kızlarının sultan unvanıyla anılmış ol- ması (Özcan, sy. 33 [1982], s. 51) bu kul- lanımı resmîleştirerek yaygınlaştırmış- tır. Zamanla padişahın ve şehzadelerin kızlarının kızlarına da genel olarak "ha- nım sultan" denilmişse de padişah to- runları ilk sırayı almıştır. Bunların erkek çocuklarına ise babalarına nisbetle "pa- şa oğlu, paşazâde" veya "beyzâde" denil- miş, fakat bunlar özellikle saray mensup- ları tarafından annelerine nisbetle "sul- tanzâde" olarak anılmıştır. Hanım sul- tanların babalarının hânedan mensubu olmaması gerekirdi. Nitekim sultan, şeh- zade veya şehzade oğullarından biriyle evlenirse kız çocuğuna yine sultan denil- rdi. Hanım kelimesinin sultanlar tarafın- dan isim olarak da kullanılması zaman zaman karışıklıklara sebep olmuştur. Ni- tekim Yavuz Sultan Selim'in Hanım adı- naki kızı Hanım Sultan diye anıldığından annesinin sultan olduğu zannedilmiştir.

Hânedana mensup olmanın gerektir- diği birtakım mükellefiyetlerden hanım sultanlar sultanlara nisbetle daha az et- kilenirlerdi. Sultanlar, Anadolu'daki hü- kümdar ailelerinin ve devletin askerî hizmetinde bulunan önemli kişilerle ev- lendirilirden hanım sultanlar, arala- rında vezîriâzamların da bulunduğu ile- ri gelen devlet ricâli ile evlenip sultanla- ra göre daha bağımsız hareket etmişler (D'Ohsson, VII, 95-96), İstanbul'da kal- ma mecburiyetleri olmadığından eşleri- nin görevlerinin bulunduğu yerlere birlik- te gidebilmişlerdir. Hanım sultanların eş- leri hânedana ait bir unvana sahip olma- dıkları gibi çocukları da hânedan mensu- bu değildi. Ancak erkek çocukları, sultan- zâdeler gibi zaman zaman kapıcıbaşılık ve benzeri görevlere getirilmiştir. II. Ab- dülhamid zamanında 1311 (1893-94) yı- lında ihdas olunup hânedan mensupla- rından uygun görüleceklere tevcih edile- bilen (*Mütemmim*, s. 185) ve uygulama- da vâlide sultanla sultan ve şehzadeler di- şındakiler pek verilmemiş olan "hâne- dân-ı Âl-i Os mân nişanı"nın pek az sayı- da hanım sultana verilmesi (Osmanoğ- lu, s. 105), son dönemlerde onların hâ- nedan içindeki yerlerini göstermesi ba- kımindan önemlidir.

Gerek eski ve yeni sarayda oturan ge- rekse saray dışında bulunan hanım sul-

tanlara bazı şartlarda veya bizzat kendi müracaatları üzerine maaş verirdi. Maaş miktarları farklı durumlarda değişmekle birlikte aynı şartlarda -Osmanlı muâmelâtında emsaliyle kıyas esas olduğundan- bu miktar değişmiyordu. XVII. yüzyılda sarayda bulunan sultanlar günlük 400 akçeden ayda 12.000 akçe maaş alırken hanım sultanlar günlük 150 akçeden ayda 4500 (BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 7104, 9528), saray dışındakiler ise günlük 30 akçeden ayda 900 akçe (BA, MAD, nr. 6019, s. 38) almaktaydılar. Sarayda oturanlar genellikle anneleri ölmüş olanlar veya babaları vefat edip anneleriyle beraber saraya gelenlerdi. Annelerinin yanında bulunanlara onların maaşlarından bir kısmının tahsis edildiği de olurdu (BA, MAD, nr. 436, s. 5). Hesaplarına İstanbul harc-ı hâssa emininin baktığı bu maaşlar, Dârüssaâde ağasının hazırladığı cetvellere göre Hazine-i Âmire'den verirdi. Hazine-i Hâssa'nın oluşumundan sonra maaş, çeyiz vb. masrafları bu hazine bünyesinde yer almıştır. Hanım sultanların ayrıca "me'külât" ve "âdet-i ramazâniye", saray dışındakilerin de "hâne kirası" gibi çeşitli tahsisatları vardı (BA, MAD, nr. 436, s. 26). Ayrıca ihtiyaçları halinde padişahın iradesiyle kendilerine gerekli yardım yapılırdı.

Saraylardaki hanım sultanların sultanlarda olduğu gibi kalfaları, harem ağaları, baltacıları, kethüdâları, masraf kâtipleri gibi görevliler yanında kendilerine ait birtakım işleri yürüten kethüdâları da vardı (BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 11115). Ayrıca bütün hanım sultanlar için umumi bir hanım sultanlar kethüdâlığı makamı ihdas edilmişti. Bu makam genellikle devlet ricâlinden bir kişiye ek görev olarak verirdi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 33342).

Hanım sultanların evlenmeleri sırasında evlenecekleri kişinin belirtilmesinden çeyiz, nişan takımları, yeni ev için gerekli mefruşat vb.nin teminine, nikâhın akdi ve hanım sultanın yeni evine gidişine kadar yapılan bütün işlemler padişahın bilgisi dahilinde olurdu. Sultanların nikâhını şeyhülislâm, hanım sultanların nikâhını ise Rumeli kazaskeri damat ile gelinin vekilleri vasıtasıyla kıyar, kazasker ile vekillere damat tarafından samur, hanım sultan tarafından birer kakum kürk giydirilirdi. Bu kural henüz oluşmadan XVII. yüzyıl öncesinde padişah hocalarının da sultan nikâhlarını akdettikleri görülmektedir (Selânikî, I, 341). Hanım sultan yeni evine perşembe günü götürülür, erte-

si gün damat sadrazamı ziyaret eder, sadrazam kendisine samur kürk giydirir, böylece evlenme merasimi sona ererdi.

Hanım sultanların protokoldeki yerleri sultanlardan sonra olup kendi aralarındaki sıralamada ise yaş esas alınır (Osmanoğlu, s. 72). Elkab olarak umumiyetle, Fâtih Kanunnâmesi'ndeki sultanlar elkabında da yer alan "iffetlü, ismetlü" veya bunlardan biri kullanılırdı. Ancak nâdiren de olsa bu sıfatların, daha ziyade sultan ve vâlide sultanlar hakkında geçen "devletlü" veya "saâdetlü" ifadeleriyle beraber "devletlü, ismetlü" şeklinde kullanıldığı da olmuştur. Dua cümlesi sultanlar için "dâmet ismetühâ", hanım sultanlar için "zîdet iffetühâ" şeklinde iken zaman zaman her ikisi de tercih edilmiştir. Kendilerine tezkire yazılırken genellikle, "İffetlü, ismetlü, saâdetlü hanım sultân-ı aliyetü'ş-şân hazretleri, hemvâre visâde-pîrâ-yi mecd ü saâdet ve sadr-ârâ-yi izz ü âfiyet olmaları daavât-ı hâlisesiyle arıza-i muhlisi oldur ki" diye hitap edilirdi (Mecmûa-i Telhisât, s. 39).

1913 yılında hânedan mensuplarını "Osmanlı padişahlarının evlât ve torunları ile hânedanın erkek çocuklarının kızları" olarak tarif eden bir düzenlemeden sonra bütün hânedan mensupları hakkında genel mükellefiyetler getirilmişse de bunlar hanım sultanları pek bağlayıcı olmamıştır. Ancak hânedan mensuplarının, yakışsız davranışları ve görevlerine uygun olmayan hareketleri halinde padişah tarafından uyarma, kınama veya saraya kabul edilmeme gibi bir ceza ile cezalandırılacaklarına dair hüküm hanım sultanlarla eş ve çocukları için de geçerli kılınmıştır. Aynı düzenlemeden, hânedan mensupları arasındaki davalarla haciz ve vesâyet işlemlerinin, oluşturulacak hânedan meclisi tarafından karara bağlanarak padişahın icra yetkisine bırakılması hükmü getirilmiştir. Ayrıca hânedan mensuplarının vefatları halinde bir merasimin uygulanması kararlaştırılmış ve bu merasim üç sınıf üzerine düzenlenmiştir. Hanım sultanlara genellikle ikinci sınıf cenaze merasimi yapılmıştır (BA, D.ÜİT, 3/6/63).

Hanım sultanlar da diğer hânedan mensupları gibi çeşitli hayır eserleri yaptırıp vakıflar tesis etmişlerdir. Nitekim Mekte ve Medine'ye her yıl gönderilen surreye katkıda bulunan vakıflar arasında hanım sultanlara ait olanlar önemli bir yer tutar (BA, Surre Defterleri, nr. 1665, vr. 115^b-116^b).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 436, s. 5, 10-11, 26; nr. 6019, s. 1, 25-26, 29-30, 38; BA, *Ruâs Defterleri*, A.RSK, nr. 1593, s. 81, 121, 131; BA, KK, *Tâyî-nât Defterleri*, nr. 7241, s. 8, 14; nr. 7246, s. 28; nr. 7247, s. 2, 5-6; nr. 7263, s. 2; BA, BEO, *Sadâret Defterleri*, nr. 350, vr. 34^b; nr. 359, vr. 49^{a-b}; BA, *Surre Defterleri*, nr. 1665, vr. 115^b-116^b; nr. 1667, vr. 55^a; nr. 4151, vr. 1^{a-b}; BA, *Hânedân Defterleri*, nr. 1, vr. 2^b-3^b, 33^b-41^b, 80^b; nr. 2, s. 1-4; BA, Ali Emîrî-IV. Mehmed, nr. 6984, 7104, 9528, 11115; BA, İbnülemin-Saray, nr. 914/4; BA, Cevdet-Saray, nr. 8640; BA, Cevdet-Maliye, nr. 22749; BA, D.ŞŞF, nr. 26064, 26103; BA, İrade-Dahiliye, nr. 4484, 4815, 5234, 23865, 33342, 40669, 41191, 43389; BA, D.ÜİT, 3/6/62-63; BA, Bahriye-Gelen, 325682, 327061; *Kanunnâme*, Âtuf Efendi Ktp., nr. 1734, vr. 150^a; Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 36, 111, 171, 341, 390; II, 454, 608, 696; Nâilî Abdullah Paşa, *DeFTER-i Teşrifât*, TTK Ktp., nr. 10, vr. 77^a, 169^a-170^a, 178^a-180^a; Subhî, *Târih*, vr. 184^a; İzzî Süleyman, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 152^b-153^a; *Mecmûa-i Telhisât*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K. 291, s. 39; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 95-96; Lütfî, *Târih*, X, 68; XII, 54; *Mütemmim*, İstanbul 1333, s. 185-186; *Devlet-i Osmâniye'nin 1325 Senesine Mahsus Bütçesidir* (nşr. Maliye Nezâreti), İstanbul 1325, s. 20; *Salnâme-i Devlet-i Osmâniye* (1327), s. 48-55; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 164, 166; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 339, 391; a.mlf., "Yavuz Sultan Selim'in Kızı Hanım Sultan ve Torunu Kara Osman Şah Bey Vakfiyeleri", *TTK Belleten*, XL/159 (1976), s. 467-478; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 318-319, 321, 379-386, 389, 454, 470-475, 498-499, 502, 525; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*, Ankara, ts. (Selçuk Yayınevi), s. 72, 105, 272; Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, İstanbul 1964, s. 65, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 47, 51; Pakalın, I, 730; Sertoğlu, *Tarih Lügati*, s. 187; J. H. Kramers, "Sultan", *JA*, XI, 27; J. Deny - Bekir Kütükoğlu, "Vâlide Sultan", a.e., XIII, 181.

FİLİZ Ç. KARACA

HÂNÎ, Abdülmecîd b. Muhammed

(عبدالمجيد بن محمد الخاني)

Abdülmecîd b. Muhammed
b. Muhammed b. Abdillâh
ed-Dımaşkı el-Hânî
(ö. 1318/1900)

el-*Hadâ'îku'l-verdiyye* adlı
eseriyle tanınan
Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

9 Safer 1263'te (27 Ocak 1847) Şam'da doğdu. Hâlid el-Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden Muhammed b. Abdullah el-Hânî'nin torunudur. Babası Muhammed, hadis ve fıkıh dersleri aldıktan sonra babasından tasavvufa dair eserler okumuş, Mısır'a gidip ünlü âlimlerle tanışmış, babasının 1862'de ölümü üzerine